

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КІЛЬКАСЛІВНИХ ТЕРМІНІВ З ЯДЕРНОЮ СЕМОЮ «ТИФ»

(на матеріалі латинської медичної термінології підмови «Інфектологія»)

У статті розглядається структурно-семантична система термінологічних словосполучень зі стержневим словом "typhus" та конкретизаторів в атрибутивній функції. У межах досліджуваної семантичної групи терміни-словосполучення побудовані за принципом підрядної залежності; переважну більшість термінів становлять двокомпонентні конструкції, складники яких об'єднані підрядним зв'язком у вигляді постпозиційного узгодженого означення.

Ключові слова: *дериваційна основа, атрибутивний компонент, термінологічні словосполучення, етимологічна характеристика.*

The article deals with the structural and semantic system of terminological phrases with the core word "typhus" and concretizers in the attributive function. Within the framework of the studied semantic group, the terms and phrases are built according to the principle of contractual dependence. The overwhelming majority of terms are two-component constructions, whose compounds are united by a contractual relationship in the form of a post-positional agreed definition.

Key words: *derivational base, attribute component, terminological combination, etymological characteristics.*

В статье рассматривается структурно-семантическая система терминологических словосочетаний со стержневым словом "typhus" и конкретизаторов в атрибутивной функции. В рамках исследуемой семантической группы термины-словосочетания построены за принципом подрядной зависимости; преимущественное большинство терминов являются двухкомпонентными конструкциями, составные части которых объединены подрядной связью в виде постпозиционного согласованного определения.

Ключевые слова: *деривационная база, атрибутивный компонент, терминологическое словосочетание, этимологическая характеристика.*

Актуальність дослідження зумовлена зацікавленістю сучасної лінгвістики в детальному вивченні способів терміноутворення конкретних термінологічних структур медичної терміносистеми з метою вирішення проблеми стандартизації медичної термінології, оскільки, за словами проф. Чернявського М.Н., “невпорядкованість медичної термінології продовжує залишатися серйозною перешкодою для обміну науковою інформацією.” [1, с. 336].

Мета роботи – дослідити структурно-семантичні аспекти термінологічних сполучень із семою “тиф” на матеріалі латинської медичної термінології.

Предмет – структурно-семантична система тематичної групи термінів зі стержневим словом "typhus".

Методи дослідження. Із лінгвістичних методів дослідження застосовано метод суцільного добору, який полягав у відшукуванні термінологічних сполучень із семою “тиф” з різних джерел (зокрема, авторитетної навчальної література [10, 11, 13], медичних енциклопедичних словників [6,7,8,9]), метод словотвірного

аналізу для визначення продуктивних моделей термінологічних словосполучень, етимологічний та кваліфікаційний аналіз атрибутивних компонентів.

Вступ. Основні тенденції у формуванні медичної терміносистеми продовжують залишатися в центрі уваги сучасних дослідників, на користь чого свідчать дисертаційні дослідження за останні 15 років [Мотченко І.В., Москва, 2001; Шевцова С.В., Іркутськ, 2005; Величкова С.М., Белгород, 2014; Віт Ю. В., Одеса, 2006; Бойко І.І., Львів, 2019 та ін.], численні публікації, присвячені дослідженню закономірностей розвитку медичної термінології на матеріалі англійської, німецької, французької, української, російської мов. Дещо менше уваги приділено вивченню латинської медичної термінології: насамперед, варто назвати низку праць Бражук Ю.Б., присвячених дослідженню метафоричного компонента в складі анатомічних і клінічних термінів (2012-2016 роки), окремі публікації Телеки М.М. (2019) і авторів цієї статті (2015-2019 роки). У загальних питаннях системи, структури й функціонування наукового терміна ми опиралися на роботи відомих науковців, як-от: Лейчик В.М., Лемов А.В., Авербух К.Я., Кияк Т.Р., Д'яков А.С., Новодранова В.Ф. Нашу вагу привернув один із способів термінотворення – синтаксичний. За визначенням Авербуха К.Я. [2, с. 142], термінологічне словосполучення (надалі ТС) – це “... смысловое и грамматическое объединение двух или нескольких полнозначных слов, служащие наименованием специального профессионального понятия”. Погоджуємося з висновком Л.В. Попової [3, с.74], що прості терміни не відповідають потребам номінації через складність понять, які треба відобразити вербально з урахуванням досягнень науки. Номінація явищ ТС – важливий факт у розвитку медичної термінології, на що звертає увагу відома дослідниця латинської медичної термінології В.Ф.Новодранова [4, с. 58].

Перш ніж перейти до аналізу ТС з ядерною базою “тиф”, зупинимося на характеристиці означеної семи. За визначенням Стерніна І.А., “Сема – це семантичний мікрокомпонент, що відображає конкретні ознаки позначуваного словом явища” [5, с. 44]. У зв’язку із цим, сема “тиф” позначає збірну назву групи гострих інфекційних хвороб, які характеризуються гарячкою, болем голови, потьмаренням свідомості, висипом (плямистим, плямисто-папульозним, геморагічним) на шкірі, явищами інтоксикації [6, т.4, с. 84]. У латинській медичній терміносистемі використовується латинізований субстантив грецького походження, відомий ще за часів Гіппократа: *typhus*, і *m* від грецького іменника *τῆφος* - дим, туман, чад. Відкриття збудників і переносників захворювання уможливило виокремлення трьох нозологічних форм: висипний, черевний і поворотний тиф, що вимагало також відповідної термінологічної кодифікації.

Основна частина. Зафіксовані в сучасних медичних енциклопедичних словниках [6, т. 4, с. 84-85; 7, р. 489; 8, vol. 2, р.654 – 655; 9, vol. 2, р. 2464] термінологічні сполучення з ядерною семою «*typhus*» представлені двослівними – 10 прикладів і трислівними – 5 прикладів номінаціями. За твердженням Лейчика В.М., бінарні словосполучення є оптимальним мовним засобом у сфері сучасних термінів [12, с. 33]. Традиційно розрізняють три види тифу, які вербально є двослівними утвореннями: *typhus abdominalis*, *typhus exanthematicus*, *typhus recurrens*. Структурно-семантична характеристика означених ТС зводиться до наступного:

✓ **черевний тиф** → ***typhus abdominalis***. Сучасною назвою нозології завдячуємо французькому лікареві й патологу Pierre-Charles Alexandre Louis (1787

– 1872), який уперше в 1829 році ввів дану номінацію в медичний дискурс. Структурно ТС є двослівним утворенням: першу позицію посідає субстантив грецького походження *typhus*; атрибутивний компонент представлений прикметником *abdominālis, e* – черевний, який виводиться від латинського іменника *abdomen, inis n* та узгоджується з базовим словом. Етимологічно ТС належить до так званих гібридних утворень, оскільки містить у своєму складі слово грецького (*typhus*) і латинського (*abdominālis*) походження. Під ТС *typhus abdominālis* розуміється гостра інфекційна хвороба з групи гострих кишкових інфекцій, що спричиняється збудником *Salmonella typhi*. Необхідність уточнення клінічної форми перебігу вищеназваної нозології призвела до появи трислівних ТС: *typhus abdominālis ambulatorius*, *typhus abdominālis abortivus* et *typhus abdominālis haemorrhagicus*. У першому випадку атрибутивний компонент *ambulatorius* (словникова форма *ambulatorius, a, um* від дієслова *ambulare* - прогулюватися) у значенні «щодо захворювання, яке можна лікувати вдома» свідчить про перебіг захворювання в легкій формі, яка не потребує цілодобового нагляду лікарів. У іншому випадку компонент *abortivus* (словникова форма *abortivus, a, um* у значенні: який швидко припиняє розвиток хвороби) вказує на атипову форму черевного тифу, що характеризується гострим початком, розвитком більш-менш типових ознак хвороби, але з швидким зникненням симптомів і переходом у стадію одужання [13, с. 579 – 596]. Ад'єктив *haemorrhagicus* (словникова форма *haemorrhagicus, a, um*), приєднаний до двослівного ТС *typhus abdominālis*, вказує на геморагічний синдром, що свідчить про тяжкий перебіг хвороби. Щодо етимології, то в усіх наведених прикладах ТС є змішаного типу, адже містять компоненти і грецького, і латинського походження. Про атиповість черевного тифу свідчать також ТС *typhus latens* et *typhus levissimus*. Якщо означенням у бінарному ТС *typhus latens* виступає активний дієприкметник теперішнього часу *latens* (словникова форма *latens, ntis* від дієслова другої дієвідміни *latere* - приховувати), то для утворення ТС *typhus levissimus* використано прикметникову форму *levissimus* у *gradus superlativus* (словникова форма *levissimus, a, um* від прикметника *levis, e* - легкий).

✓ ТС ***typhus exanthematicus*** – збірна назва хвороб, які перебігають із тифозними проявами та висипом. *Typhus exanthematicus* спричинюється *Rickettsia prowazeki*, які передаються вошами. Морфологічно друга складова ТС є прикметником першої групи *exanthematicus* (словникова форма *exanthematicus, a, um* – висипний від грецького іменника *ἐξάνθημα* – висип, що, у свою чергу, співвідноситься з грецьким дієсловом *ἐξάνθεω* - розквітати, квітнути) і вказує на клінічну симптоматику хвороби – своєрідна гіперемія шкіри обличчя, шиї, верхніх відділів грудної клітки вже з перших днів хвороби та поява характерного висипу на четвертий день захворювання, що й зумовило назву хвороби – висипний тиф. Етимологічно ТС *typhus exanthematicus* відносимо до виключно грецького походження. *Typhus exanthematicus* як самостійне захворювання вперше було описано в 16 ст. італійським лікарем Girolamo Fracastoro (1478 - 1553). Подальші дослідження захворювання дозволили виокремити дві автентичні нозологічні форми, які отримали назви *typhus exanthematicus epidemicus* et *typhus exanthematicus endemicus*. Атрибутний ад'єктивний компонент грецького походження *epidemicus* (словникова форма *epidemicus, a, um* від грецького іменника *ἐπίδημος* – народ, який розчленовується таким чином: грецький префікс *ἐπι-* - над + грецький іменник *δήμος* – народ) акцентує увагу на високій контагіозності хвороби, ризику

епідемічних спалахів через погіршення соціальних умов. Варто зазначити, що і в латинській, і в українській медичній термінології є низка синонімічних двослівних ТС як із семою *typhus* на позначення поняття «висипний тиф»: *typhus classicus* – класичний тиф, *typhus epidemicus* – епідемічний тиф, *typhus europaeus* – європейський тиф, так і іншими базовими одиницями, зокрема *febris: febris petechialis* – тиф із петехіальною висипкою та *pestis: pestis bellica* – воєнний тиф. Як видно з наведених ТС, в усіх без винятку прикладах атрибутивний компонент, виражений прикметником(-ами), уточнює родові значення іменника.

✓ Поворотний тиф - ***typhus recurrens***. Це ТС вживається в медичному дискурсі, якщо йдеться про загальну назву хвороб, що перебігають із чергуванням нападів лихоманки і періодів нормальної температури тіла пацієнта. В окрему нозологічну одиницю дане захворювання було виокремлене в 1842 році англійським лікарем Sir Willam Bart Jenner (1819-1898).

Залежно від переносників захворювання розрізняють дві нозологічні одиниці: епідемічний поворотний тиф, спричинений збудником *Borrelia recurrentis*, який був відкритий німецьким паразитологом Otto Hugo Obermeier (1843-1873) у 1868 році; пізніше, у 1875 році, німецький бактеріолог Ferdinand Julius Cohn (1828 - 1898) запропонував назвати збудника епідемічного поворотного тифу *Borrelia recurrentis Obermeieri*, та ендемічний поворотний тиф, збудник якого – різні види борелій, напр., *Borrelia caucasica*, *Borrelia hispanica*, *Borrelia persica* тощо. Оскільки переносником ендемічного поворотного тифу є кліщі, у навчальній літературі, науковому медичному дискурсі неодноразово трапляється назва "кліщовий поворотний тиф". У сучасних медичних енциклопедичних словниках зазначені нозологічні одиниці кодифікуються латинськими термінами *typhus recurrens epidemicus et typhus recurrens endemicus*. Етимологічно ці трислівні ТС є гібридними утвореннями, містять дві номінативні одиниці грецького походження: базисний термін *typhus* та атрибутивний компонент *epidemicus/endemicus* і латинський атрибутивний компонент, представлений активним дієприкметником теперішнього часу *recurrens*. Використання у ТС різних атрибутів сприяє підвищенню його класифікаційної деталізації: *recurrens* вказує на рецидивний характер захворювання, структурний елемент *epidemicus* попереджає про вірогідність виникнення епідемій, тоді як ад'єктив *endemicus* (словникова форма *endemicus*, а, um - властивий даній місцевості від грецького префікса *ἐν* – розміщення всередині, у межах чогось + грецький іменник *δῆμος* – народ) акцентує на властивості захворювання існувати в певній місцевості.

Простежуючи еволюцію ТС із базовою семою “*typhus*”, ми зіткнулися з фактом існування і в науковій літературі, і в сучасних лексикографічних виданнях численних ТС на позначення цієї інфекційної хвороби. Зокрема, інфекційне захворювання, спричинене *Rickettsia typhi*, відоме інфекціоністам під різними назвами, які є двослівними ТС з базовою семою *typhus*: *typhus murinus*, *typhus pulicinus*, *typhus urbanus*, *typhus mexicanus* та одним трислівним ТС: *typhus exanthematicus endemicus*. Якщо в перших двох випадках атрибутивний компонент вказує на переносника захворювання, адже прикметник *murinus* (словникова форма *murinus*, а, um) походить від іменника *mus*, *muris* m – миша, пацюк, *pulicinus* – блошиний від латинського іменника *pulex*, *icis* m – блоха, бо встановлено, що інфікування людини відбувається через вживання продуктів, інфікованих сечею хворих пацюків або при втиранні в шкіру екскрементів інфікованих пацюкових бліх [8, vol.2, p.655], то у двох інших ТС конкретизується місцевість захворювання:

urbanus – міський (словникова форма urbanus, a, um від іменника urbs, urbis f - місто) та географічний ареал: mexicanus - мексиканський (словникова форма mexicanus, a, um від іспанського Mexico).

Рецидивна форма висипного тифу кодифікується в словниках двома трислівними ТС: typhus eruptivus sporadicus – тиф висипний спорадичний і typhus exanthematicus recrudescens. Примітно, що для вираження поняття “висипний” в одному випадку вжито традиційне означення грецького походження exanthematicus, а в іншому випадку латинське слово eruptivus (словникова форма eruptivus, a, um) у значенні “який стосується висипки або який супроводжується висипкою”. Третім атрибутивним компонентом у першому випадку виступає прикметник sporadicus (словникова форма sporadicus, a, um від грецького слова σποραδικός - розсіяний) – який відбувається час від часу, а в іншому – активним дієприкметником теперішнього часу recrudescens (словникова форма recrudescens, ntis від дієслова recresco, crudi, - ěre - відновлюватися), підкреслюючи таким чином, що захворювання на висипний тиф може повторюватися після багатолітньої ремісії. Alias, атрибутивні компоненти уточнюють і клінічну картину захворювання (йдеться про наявність висипання), і хронологічність. У Міжнародній класифікації хвороб 10 перегляду дане захворювання має епонімну назву morbus Brilli-Zinsseri, оскільки спершу американський дослідник Nathan Edwin Brill (1860-1925 роки) у 1898 р. і 1910 р. описав спорадичне захворювання, не пов’язане з контактами з хворими на висипний тиф, а Hans Zinsser (1878-1940 роки) у 1934 році висунув гіпотезу щодо рецидивного походження хвороби. За ініціативи німецького бактеріолога Friedrich August Johannes Loeffler (1852-1915 роки), повторення висипного тифу з такими самими ознаками, але легшим перебігом, без нового зараження було надано назву morbus Brilli-Zinsseri.

Висновки.

1. За кількістю структурних компонентів латинські термінологічні словосполучення з ядерною семою “typhus” належать до бінарних композицій.

2. В якості атрибутивного компонента найчастіше використовується прикметник.

3. За синтаксичною конструкцією відібрані термінологічні словосполучення є узгодженим означенням.

3. В етимологічному плані перевага надається гібридним утворенням із поєднанням лексичних одиниць грецького і латинського походження.

4. Використання термінологічних сполучень є неминучим явищем у субтерміносистемі “Інфектологія”, що пояснюється постійним прогресом медицини й дотичних до неї наук (мікробіологія, паразитологія, епідеміологія) і вербальною потребою позначення нових або уточнених понять.

Перспективи подальших досліджень. Виконане дослідження на предмет функціонування термінологічних словосполучень на прикладі дериваційної одиниці “typhus” не дозволяє нам зробити достовірний висновок щодо статусу термінологічних словосполучень субтерміносистеми «Інфектологія». Для достовірних висновків щодо функціонування термінологічних словосполучень у субтерміносистемі “Інфектологія” необхідно здійснити лінгвістичне дослідження номінацій бактеріальних інфекцій, вірусних захворювань, рикетсіозів, хламідіозів, мікоплазмозів, протозойних хвороб, мікозів і гельмінтозів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернявский М.Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии., М., 1996, 336 с.
2. Аверобух К.Я. Общая теория термина., Иваново: Ивановский гос. ун-т, 2004, 252 с.
3. Попова Л.В. Проблемы номинации в терминологии, Омск, 1986, с.74
4. Новодранова В.Ф. Композиционная семантика как отражение концептуальной интеграции (на материале медицинской терминологии), М., 2002, с.58
5. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи (коммуникативный аспект)., Воронеж: Изд. – во Воронежского ун-та, 1985, 172 с.
6. Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник у 4-х т., т.4.. Т-Я./укладачі: Л.І.Петрух, І.М.Головко, Київ: ВСВ "Медицина", 2016, 600 с.
7. Arnaudov G. Terminologia medica polyglotta: Latinum, Russkyi, English, Francais, Deutsch, Sofia, 1979, 943 p.
8. Rudzitis K. Terminologia medica in duobus voluminibus, Vol. 1, Riga: Liesma, 1973, 1039 p., Vol. 2, Riga: Liesma, 1977, 866 p.
9. Ілюстрований англо-український медичний словник Дорналда у двох томах., Том 2 М – Z, Львів: Наутіліус, 2003, р. 2464.
10. Возіанова Ж.І. Інфекційні і паразитарні хвороби, т. 1, Київ: Здоров'я, 2001, 856 с; т.2, Київ: Здоров'я, 2002, 658 с; т. 3, Київ: Здоров'я, 848 с.
11. Інфекційні хвороби: підручник для мед. ун-тів, інст., акад., 2-е вид., перероб. та доповн./за ред. О.А.Голубовської, Київ: ВСВ "Медицина", 2018, 688 с.
12. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура., Москва: Русский язык, 2006, 256 с.
13. Справочник по инфекционным болезням под ред. проф. Ю.В.Лобзина и проф. Казанцева А.П., С-П., 1997, 735 с.

УДК 378.12-057.875:616.314

Скікевич М.Г., Волошина Л.І., Локес К.П.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава ІМІДЖ ВИКЛАДАЧА ЗГІДНО З ДАНИМИ ОПИТУВАННЯ СТУДЕНТІВ-СТОМАТОЛОГІВ

Проблема вдосконалення якості освіти є першочерговим завданням кожного вищого навчального закладу нашої країни. Професорсько-викладацький потенціал відіграє величезну роль в житті суспільства і формує її духовний потенціал. Викладач - це особистість, яка за змістом своєї професійної діяльності повинна володіти кращими якостями. Такої кваліфікаційної характеристики не має жодна інша професія. Однією з найважливіших якостей є професійна компетентність викладача. Компетентність виступає однією з головних умов становлення та розвитку його педагогічної майстерності. Дослідники виділили понад п'ятдесят особистісних властивостей педагога. Немає навчально-методичної літератури та посібників з викладом методики формування позитивного професійного іміджу викладача в системі вищої освіти. Створення іміджу треба розглядати як безперервний процес розвитку особистості. Уявлення студентів про професійний імідж викладача необхідні для ефективного та цілеспрямованого формування позитивного іміджу в сприйнятті молоді.

Ключові слова: вища школа, викладач, імідж, освіта.

The problem of improving the quality of education is the primary task of every